

RECENSIONER

Ingrid Holmquist: *Salongens värld. Om text och kön i romantikens salongskultur*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 2000. 276 s., ill. ISBN 91-7139-459-1.

Salongskulturen breder ut sig både inom media och forskning. Under de senaste åren har TV byggt upp salongsliknande miljöer där utvalda kulturpersonligheter diskuterar konst och litteratur, och för några år sedan avslutade ett större nordiskt projekt sitt arbete om den nordiska salongs-kulturen under perioden 1780–1850 med volymen *Nordisk salonkultur* (1998), utgiven vid Odense universitet. I den medverkade Ingrid Holmquist, bland annat med en artikel om vänskap och kärlek i salongs-kulturen. Holmquist är vikarierande professor vid Tema Genus i Linköping och har länge varit verksam vid Institutionen för genusvetenskap i Göteborg. Intresset för Malla Silfverstolpe dokumenterade hon redan i antologin *Romantikens kvinnor* (1990). Nu har hon blivit färdig med en egen bok med titeln *Salongens värld. Om text och kön i romantikens salongskultur*. Där sätts Malla Silfverstolpes salong in i en lång tradition med rötter ner i antiken, i Aspasiassalung som Perikles och kanske även Sokrates frekventerade. Till salongens förformer räknas också den höviska kulturen med dess upphöjda kvinnogestalter och svärmiska kärleksrelationer, liksom renässansens hovkultur. Men en verklig grund till den europeiska salongs-kulturen läggs först av preciöserna på 1600-talet, där markisinnan de Rambouillet och Madeleine du Scudéry hör till de mest kända. Kanske finns det fler än jag som blir förvånade över att finna drottning Kristina bland preciöserna i *Le Grand dictionnaire des précieuses* (1661).

Redan preciöserna visade på salongens karaktär av protest. De träffades i ett rum med blå sidetapeter, en demonstration mot hovets salar i rött och guld, där de diskuterade och kritiserade allt från stel och ytlig hovetik till äktenskapsinstitutionen. Idealt har salongen sin egen demokrati, där härkomst, rikedom och social position är underordnade gemensamma kulturella intressen och själarnas sympati. Även om verkligheten var mindre imponerande kan man redan i preciösernas

salonger se intressanta exempel på hur traditionella gränser överskrids. Där träffades både katoliker och protestanter under ortodoxins tidevarv, och såväl adel som borgare kunde bli inbjudna. Men även om salongs-kulturen levde vidare i Frankrike under 1700-talet, med namn som Mme Necker (Germaine de Staëls mor) och Julie de Lespinasse (som Diderot skriver om i *d'Alemberts dröm*), är det från Tyskland som Holmquist vill dra de främsta parallellerna till den svenska salongs-kulturen.

De tidiga tyska salongerna var mer politiskt radikala och benägna för experiment i såväl livet som litteraturen. Holmquist lyfter fram Friedrich Schlegels roman *Lucinde* (1799) med dess androgynitetstema som en intressant variant av den romantiska könsuppfattning som annars mest talar om könsens komplementaritet.

Salongen kan också beskrivas som ett frirum, en möjlighet att vidga en annars väl snäv livskrets för nya sociala och intellektuella kontakter. Holmquist betonar särskilt det sensationella i att flera av de tidiga salongs-värdinnorna i Berlin kom från ett smalt skikt av bildade judiska kvinnor. Det gäller både Henriette Herz, som har Friedrich Schleiermacher och bröderna Humboldt bland sina stamgäster, och Rahel Varnhagen, vilken såväl Ellen Key som Hannah Arendt uppmärksammat. Hos henne träffades de tyska romantikerna: Tieck, Jean Paul och bröderna Schlegel. De starka nationalistiska och antisemitiska stämningar som Napoleonkrigen väckte utplånade denna salongsform.

Den salongsvärdinna som tydligast och mest originellt visar på salongens pedagogiska funktioner är troligen Bettina von Arnim f. Brentano. Bildning och personlig utveckling är hennes ledstjärnor och hon mejslar ut ett samtalsideal präglad av djup och sanning, allvar och äkthet snarare än det hon uppfattar som fransk esprit. Hon visar också på det nära sambandet mellan liv och konst, salong och litteratur, bland annat genom att bearbeta sina brevväxlingar till brevromaner. Mest känd är hennes *Goethes brevväxling med ett barn* (1835), där hon gömmer sig bakom en barnidentitet trots att hon är 22 år när breven skrivs och 50 år när boken kommer ut.

Den litteratur som växer fram i anslutning till salongerna eller skrivs av dess gäster är ett tacksamt studieobjekt. Brevromanen kan ses som en förlängning av brevskrivandet som i sin tur ofta framställs som ett fortsatt (fiktivt) samtal. I samtliga fall blandas högt och lågt, vardag och vetenskap, psykologi och politik. Ingrid Holmquist talar om salongskulturens preferens för öppna genrer och fragmentariska skildringar, i Sverige kanske främst representerade i Almqvists törnsböcker.

Utmärkande för salongskulturen är dess egenskap av mötesplats för både män och kvinnor, men Holmquist vill visa på deras skilda sociala villkor och dess konsekvenser. För många kvinnor är salongen ett steg mot offentligheten, för åtskilliga män snarare ett steg i motsatt riktning. Holmquist talar om salongens halvoffentlighet som en viktig faktor. Hon gör också en analys av hur de manliga salongsgästerna Almqvist, Atterbom och Geijer ser på förhållandet mellan könen och finner att Geijer mest intresserar sig för manlighetens karaktär, men de båda andra fascinerar av det kvinnliga. Atterbom håller sig i stort till den högromantiska komplementaritetstanken, men har en förvånande hög tanke om kvinnliga författare och drar sig inte för att bli deras mentor. Almqvist är den som, liksom Schlegel, laborerar med androgynitetsideal, både i *Drottningens juvelsmycke* och *Amorina*. Holmquists analys utgår huvudsakligen från mindre anakronistiska särarts- och likhetsbegrepp, men kommer långt med det. Romantikens kvinnosyn har starka essentialistiska drag, en konstruktivistisk syn finner man mera sällan.

Särskild uppmärksamhet ägnar Holmquist de skrivande kvinnor som skolats i salongens estetik och särskilt Malla Silfverstolpe med sina berömda memoarer. Holmquist, som tidigt fick tillgång till Malla Silfverstolpes originalmanuskript, kan visa att inte bara den av Malla Grandinsson hårt redigerade fyrbandsupplagan från 1908–1911, utan också de avskrifter av memoarerna fram till 1830 som förvaras på Kungliga biblioteket resp. Riksarkivet är censurerade för att dölja de erotiska inslagen i memoarerna (avskriften utesluter helt det kontroversiella året 1824). Triangelförhållandet mellan den nygifva Malla, hennes man David Gudmund och hennes eldige beundrare A.F. Skjöldebrand framgår nu betydligt klarare, liksom den smått legendariska scen där Erik Gustaf Geijer erbjuder sig att göra Malla Silfverstolpe med barn.

I den censurerade versionen framstår Malla Silfverstolpe som en motsägelsefull gestalt med vacklande självkänsla. Hon är konsekvent självcentrerad och syn-

nerligen viljestark, högst medveten om att hon betraktas som en lysande salongsvärdinna i romantikens Uppsala, men i memoartexten framställer hon ofta sig själv som en tragisk undantagsmänniska, oförstådd av en sval och ointresserad omvärld. Hon klagar över att allt redan är för sent, att ingen har samma uthållighet som hon i kärlek eller vänskap och att hon därför är fångad i en evig ensamhetskänsla. Trots att Malla Silfverstolpe bekänner sig till en traditionell romantisk kvinnosyn och gärna framställer sig som ett offer för ödets grymma nycker visar Holmquist att hon går långt därutöver och snarare gör anspråk på en manlig romantikers särställning och krav på självförverkligande.

Holmquist har ägnat förhållandet mellan män och kvinnor i salongen ett särskilt intresse och kan visa hur komplicerade erotiska relationer kunde döljas bakom traditionella och mer ofarliga familjeepitet. Malla Silfverstolpe beskrev sitt svärmeri för yngre män som Per Ulrik Kernell och A.F. Lindblad i termer av en moderlig kärlek. Hon utsåg flera unga män i salongsretsen till sina ”barn” och ”söner” – om de gifte sig kunde även hustrun inkluderas i ”barnskaran” – men för det fosterbarn hon under en period tog hand om tycks hon inte ha kunnat hysa mer än pliktskyldig kärlek och omtanke.

Malla Silfverstolpe tog vara på tillfället att i skrift bearbeta sina minnen och försöka förstå sig själv och sin position, först i skrivandet av dagboksanteckningar och ”Minnen”, senare under omarbetningar av memoarerna, liksom vid de tillfällen då hon läste upp valda delar för salongsretsen eller lånade ut sina anteckningar till Fredrika Bremer för att få kritik och råd. Ingrid Holmquist lyfter fram memoarernas roll som identitetsskapande projekt, men betonar också dess dialogiska funktion. I anslutning till Eva Hættner Aurelius och Michail Bachtin vill hon tala om en inre, dold polemik som visar på memoarernas konfliktfyllda karaktär. Det tycks som om Malla Silfverstolpe kände ett ständigt behov av att försvara och rättfärdiga sig själv, inte minst inför sina vänner i salongen. Hon är långt ifrån alltid säker på denna vänskaps djup och hållbarhet, men har ändå investerat så mycket av sitt hopp och sin psykiska energi i salongsprojektet att det blir inom salongens ramar hon hoppas finna den intellektuella stimulans och det känslomässiga gensvar hon hela livet längtar efter. Memoarerna är hennes sista försök att göra sig begriplig för sig själv, för vännerna och för eftervärlden.

Holmquist har på ett intelligent och solidariskt sätt tagit upp det som inte är något så lättviktigt som en kastad

handske utan många tunga volymer av handskriven text full av upprepningar, motsägelser, halvkvädna visor och kryptiska formuleringar, och omformat materialet till en välskriven och förvånande lättillgänglig volym. Solidariteten ligger långt från idoldyrkan, valfrändskapen gäller snarare de många perspektiven och det genuina försöket att analysera och förstå både en text och ett liv som är just så mångfasetterade och motsägelsefulla som de brukar vara. Hon framställer Malla Silfverstolpe som förstälig i all sin komplexitet. Ingrid Holmquist har lyckats med konststycket att samtidigt visa på salongskulturens djupa historiska rötter och dess tidsbundna individuella uttryck i svensk romantik.

Elisabeth Mansén, Lund

Jakob Christensson: *Vetenskapen i provinsen – om baronerna Gyllenstierna på Krapperup och amatörernas tidevarv*. Atlantis, Stockholm 1999. 182 s., ill. ISBN 91-7486-735-0.

När media idag beskriver nya vetenskapliga upptäckter och framsteg framstår ofta profithunger och marknads-mässig konkurrens som orsak och upphov till framåtskridandet. Att det i grunden även finns renodlat existentiella motiv bakom framkommer sällan, och det tycks ibland som om den materialistiska instinkten ensam bär ansvar för utforskandet av vår omvärld. Oegennyttig nyfikenhet, vilja till identifikation och en över alla gränser svällande lidelse för idéerna och studieobjekten framstår därmed som något obskyrt och otidsenligt och med föga anknytning till dagens forskningsverklighet.

I detta krassa och strängt taget felaktiga perspektiv framträder behovet av att återupptäcka människan bakom forskningsfasaden som något viktigt, inte minst för att frilägga de djupare liggande orsakerna till hennes intresse för forskning och utforskning. Därvid utgör forskningstraditionen sedd i historisk belysning en viktig del, kanske särskilt den del där forskningen mer eller mindre oförvanskad framträtt som en exponent för renodlad nyfikenhet inför det okända och kärlek till gåringen.

I den vid universitetet i Lund verksamme idéhistorikern Jakob Christenssons senaste bok *Vetenskapen i provinsen – om baronerna Gyllenstierna på Krapperup och amatörernas tidevarv* möter läsaren just några exempel på sådan mänsklig karaktär, nämligen i form

av den i institutionaliserade kretsar ofta misskände amatören. Att amatörforskaren spelat en långt viktigare roll i vetenskapshistorien än vad som vanligen erkänns står klart efter att läsaren konfronterats med namn som Darwin och Goethe, två ytterst framgångsrika amatörer med ännu i vår tid oklanderligt rykte. Bakom dessa frontfigurer trängdes emellertid en stor och brokig skara vetenskapsälskare (amatör; av latinets *amare* = att älska), av synnerligen skiftande kulör och halt, och Christensson gör ingen hemlighet av att en icke ringa del av dem väl försvarade det i senare tider mindre smickrande, synonyma epitetet dilettant – en Liebhaber och lekman ovärdigt att tas på allvar.

Med sin bok vill författaren exemplifiera det tidsty-piska tecken och påtagliga inslag som amatören utgjorde i 1700- och 1800-talens samhällsutveckling. Många av de i texten förbiskymtande amatörforskarna hörde till samhällets översta skikt, och det är ett oomtvistligt faktum, att dessa rent ekonomiskt starkt kom att bidra till det kraftiga uppsving som vetenskapen genomgick med början under frihetstiden och som i slutänden gav Sverige ett över hela den dåvarande kulturvärlden välkänt renommé som en av vetenskapens främsta fanbärare.

I sin bok exemplifierar Christensson detta med far och son Gyllenstierna på skånska Krapperup och deras kontakter med vittberömd zoologiprofessorn i Lund, Sven Nilsson. Dessa representerar med författarens terminologi den s.k. gentlemannaforskaren, vars aristokratiska bildningsideal egentligen utgjorde ett för alla eftersträvt mönster, vars rötter nådde djupt ner i antikens kulturtraditioner. Det välkatalogiserade herrgårdsbiblioteket, som under några årtionden byggdes upp under förra hälften av 1800-talet på Krapperup, och som ägnas ett helt kapitel i boken, utgör således en påtaglig exponent därav; än idag mer eller mindre intakt och speglade dåtidens kulturströmningar och slottsherrarnas specialintressen. De var självlärda specialister inom sina områden, ichtyologin och fornforskningen, och den bevarade och omfattande brevväxlingen med dåtidens fackmän och samtida kollegor inom de högre stånden ger en god och intressant bild av deras insatser på området.

Det var dock inte bara med ekonomiska subventioner som amatörerna märktes. Många var också i ordets bästa bemärkelse framgångsrika forskare, mer eller mindre framstående både på det nationella och internationella planet. En rad personnamn nämns, vilka alla har det gemensamt, att de är hämtade ur de högre samhällsskikten. Det var nämligen de som hade den